

УДК 746.4+746.34|7.017.4(477.85/.87)«XVIII/XIX»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-30>

Леся СЕМЧУК,
orcid.org/0000-0002-3209-3585
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) lesia.semchuk@pnu.edu.ua

ДОМІНУЮЧІ КОЛЬОРИ У ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ НАРОДНОГО ВБРАННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Серед народних одягових комплексів українців гуцульське вбрання яскраво вирізняється своєю поліхромністю. Його основні художньо-конструктивні особливості формувалися впродовж багатьох століть. Відомості, наявні в мистецтвознавчій, етнографічній, історичній літературі, та фондові збірки музеїв засвідчують, що колорит гуцульського одягу мав поліхромні ознаки вже в другій половині ХІХ століття.

Беззаперечно, що серед причин, які зумовили формування кольорних ознак народного вбрання Гуцульщини, були залежність від властивостей матеріалів, з яких його виготовляли та якими декорували, а надто від доступності природних барвників та особливостей процесів фарбування ними, також від способів закріплення досягнутих відтінків, впливу на їх стійкість природно-кліматичних чинників тощо.

У статті проведено аналіз колориту народного одягу Гуцульщини другої половини ХІХ століття за відомостями, зібраними дослідниками того періоду. Основною джерельною базою послуговували історичні нариси, праці вітчизняних та зарубіжних етнографів, істориків, громадських діячів: Володимира Шухевича, Еріха Кольбенгаера, Софрона Витвицького, Ізидора Коперницького, а також мистецтвознавчі, етнографічні та історичні праці науковців ХХ століття.

У дослідженні зроблено спробу визначення домінуючих та менш використовуваних кольорів в одягових компонентах та їх вишитих структурах у контексті поліхромії жіночого та чоловічого одягових комплексів гуцулів. Важливу увагу приділено способам виготовлення природних барвників, які описують у своїх працях етнографи кінця ХІХ – початку ХХ століття, термінологічним особливостям назв фізичних властивостей кольорів, окреслено тональні відмінності барв і варіанти їх утворення в процесах фарбування матеріалів.

Серед домінуючих у художній системі народного вбрання Гуцульщини визначено червоний колір, який представлений різними тональними відмінами від оранжево-жовтого до червоно-оранжевого відтінків. Окреслено його використання в системі декорування одягових компонентів поруч з іншими барвами, що формують поліхромію, – жовтою, зеленою, синьою.

Ключові слова: поліхромність, колір, червоний, народне вбрання, вишивка, Гуцульщина.

Lesia SEMCHUK,
orcid.org/0000-0002-3209-3585
Candidate of Art History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Design and Theory of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) lesia.semchuk@pnu.edu.ua

DOMINANT COLORS IN THE ARTISTIC SYSTEM OF THE FOLK CLOTHING OF THE HUTSUL REGION IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Among the folk clothing complexes of Ukrainians, Hutsul clothing is clearly distinguished by its polychrome. Its main artistic and constructive features have been formed over many centuries. Information available in art history, ethnography, historical literature and museum collections shows that the color of Hutsul clothing had polychrome features in the second half of the nineteenth century.

Undoubtedly, among the reasons that led to the formation of color features of Hutsul folk costumes were dependence on the properties of materials from which it was made and decorated, and especially on the availability of natural dyes and features of dyeing processes, as well as ways to consolidate the achieved shades, stability of natural and climatic factors, etc.

The article analyzes the color of Hutsul folk clothing of the second half of the XIX century according to information collected by researchers of that period. The main source base was historical essays, works of national and foreign ethnographers, historians, public figures: Vladimir Shukhevych, Erich Kolbengaer, Sofron Vytvytsky, Isidore Copernicus, as well as art, ethnographic and historical works of twentieth century scientists.

The study attempts to determine the dominant and less used colors in clothing components and their embroidered structures in the context of polychromy of women's and men's clothing complexes of Hutsuls. Important attention is paid to the methods of making natural dyes, which are described in the works of ethnographers of the late XIX - early XX centuries, terminological features of the names of physical properties of colors, outlined tonal differences of colors and variants of their formation in dyeing materials.

Among the dominant in the artistic system of Hutsul folk costume is red, which is represented by various tonal variations from orange-yellow to red-orange shades. Its use in the system of decorating clothing components along with other colors that form polychromy: yellow, green, blue is outlined.

Key words: polychrome, color, red, folk costume, embroidery, Hutsul region.

Постановка проблеми. Народний одяговий комплекс Гуцульщини – важлива складова духовно-матеріальної культури українців. Упродовж багатьох століть він розвивався в особливих географічно-кліматичних умовах, у певній комунікаційно-суспільній ізольованості. Безумовно, що багато чинників вплинули на формування його типів, їх конструктивних особливостей, способів носіння, системи декорування, а надто – колориту. Важливу роль відіграли навколишнє середовище, доступні природні ресурси, особливості господарської діяльності, народні вірування тощо.

Серед розмаїття одягових комплексів українців гуцульське вбрання є найбільш різнобарвним, особливо за варіантами декорування. Дослідники XX століття акцентують увагу на його поліхромності, зокрема у вишитих орнаментальних структурах, які урізноманітнилися з появою в першій половині XX століття фабричних ниток різних кольорів і відтінків, фарбованих штучними барвниками, що характерно й для одягових вишивок інших регіонів України. Однак це стало не єдиною причиною поліхромії системи декорування гуцульського одягу. Адже ««канони» для культивування національної вишивки...» були окреслені ще у другій половині XIX століття (Селівачов, 2005: 68).

У даному контексті важливими є першоджерела – праці дослідників Гуцульщини того періоду, які фіксували свої спостереження, перебуваючи в безпосередньому контакті з місцевим населенням. Відомості, які знаходимо в них, сприяють ретроспективному аналізу особливостей колориту, визначенню домінуючих та менш вживаних барв, а також їх ролі у формуванні поліхромії гуцульського одягового комплексу другої половини XIX століття.

Аналіз досліджень. У мистецтвознавчій літературі знаходимо багато праць, присвячених гуцульській носі. Деякі висвітлюють її відмінності в контексті українського народного вбрання (Матейко, 1977; Бурачинська, 1992; Білан, 2000), інші – у системі матеріальної культури етнографічного регіону Гуцульщини (Гургула, 1966), добра частка присвячена художнім особливостям вишивок (Захарчук-Чугай, 1988; Семчук,

2010) натільного типу, системи декорування верхнього, нагрудного одягу, головних уборів, взуття тощо. Погоджуємося з окремими дослідниками, що «гуцульське традиційне вбрання обстежено досить повно у загальних визначальних рисах і деталях» (Білан, 2001: 297). Попри ґрунтовність цих досліджень інформація в них щодо системи співвідношення барв у гуцульському вбранні другої половини XIX століття має дещо узагальнювальний характер.

Для більш детального аналізу колориту гуцульського народного одягу в другій половині XIX століття вважаємо за доцільне звернутися до першоджерел – доробку дослідників того часу.

Питання побутування кольорів, способів виготовлення природних фарбників та фарбування сукна й пряжі на теренах Гуцульщини добре описав у своїй багатотомній праці «Гуцульщина» етнограф Володимир Шухевич (Шухевич: 1997). Інформацію щодо способів й особливостей утворення фарб різного кольору та його використання в одязі буковинської Гуцульщини висвітлено в дослідженні Еріха Кольбенгаера (Кольбенгаер, 1912). Цінні відомості щодо особливостей колориту гуцульського вбрання в другій половині XIX століття знаходимо в праці «Rys historyczny o Huculach» письменника, етнографа Софрона Витвицького, яка вийшла друком у 1863 році (Витвицький, 1993). Важливими в даному контексті є й праці польських етнографів (Дмитрук, 2008; Болтарович, 1976).

Мета статті – у процесі аналізу відомостей щодо колориту гуцульського вбрання другої половини XIX століття, які знаходимо в працях дослідників культури й побуту Гуцульщини того періоду визначити: домінуючі та додаткові барви в поліхромії його одягових компонентів, системі їх декорування; акцентувати увагу на тональних відмінностях кольору та впливу на них особливостей процесів фарбування природними барвниками.

Виклад основного матеріалу. У XIX столітті в художній системі гуцульського одягового комплексу, окрім білої та чорної, використовували й хроматичні барви – червону, жовту, зелену та голубу. Софрон Витвицький про побутування в

гуцульському вбранні названих вище кольорів говорить так: «На колір воно яскраво-червоне, пунцове з амарантовим, біле й блакитне». Жовтий, за його свідченням, використовують «лише для прикрашення галунів на капелюхах і спідницях, оздоблення мосяжних ременів» (Витвицький, 1993: 45). Про особливості застосування зеленої барви в одязі гуцулів дослідник не зауважує.

Володимир Шухевич у своїй ґрунтовній праці засвідчує, що сукно, з якого виготовляли одяг, «має або природну барву вовни, з якої воно вироблене, себ то: чорну, білу, сиву, темно-брунатну, або воно крашене» (Шухевич, 1997: 179).

З матеріалів (полотно, сукно, шкіра) білого кольору традиційно шили натільні одягові компоненти – жіночі й чоловічі сорочки, а також чоловічий поясний одяг, жіночі головні убори, нагрудний одяг – кептарі. Матеріали чорного кольору використовували для пошиття чоловічих штанів, нагрудного та верхнього типів вбрання, чоловічих головних уборів. Виготовляли одяг й зі сукна фарбованого в червоний. У працях деяких дослідників знаходимо відомості про використання одягових тканин синьої барви. Зокрема на побутування в гуцулів чоловічого поясного одягу, виготовленого з червоного або синього матеріалу, вказують польські дослідники – письменник, науковець Ю. Коженювський та поет, історик А. Бельовський (Болтарович, 1976: 55 – 75).

Жовту, зелену й подекуди синю барви на теренах Гуцульщини в більшій мірі використовували при виготовленні тканих жіночих запасок, до яких добавляли й пряжу червоного кольору. Також нитки, пофарбовані в усі вище названі хроматичні кольори, використовували для вишивання узорів на одягових компонентах, при декоруванні їх технікою аплікації та шнурками.

Володимир Шухевич акцентує увагу на особливостях поєднання різнобарвних ниток залежно від кольору матеріалу одягу, на якому ними вишивають. Так, «на холошнях і онучах», виготовлених з «черленого сукна», вишивають жовтими та зеленими нитками, а на виробках з чорного – жовтими та червоними. Описуючи технічні відмінності вишивальних технік, дослідник вказує, що в процесі вишивання «для кожного роду шиття або для певних піль тканини, призначеної на вишите» «шваля» добирає жовтої, зеленої, голубої, чорної, і особливо зауважує – «надто черленої» волічки (Шухевич, 1997: 187–189).

З відомостей, які дослідники подають у своїх працях, відзначаємо, що серед хроматичних червоний колір був найбільш уживаним в художній системі гуцульського вбрання другої половини

XIX століття. Його активно використовували й для фарбування одягових тканин.

Зокрема Е. Кольбенгаєр акцентує, що чоловічі «гачі (крашеняки) ясно червоні, якою то краскою Гуцули загалом дуже любують ся» (Кольбенгаєр, 1912). Про те, що «червоні суконні крашениці» були одним з різновидів поясного щоденного вбрання чоловіків, говорить і В. Шухевич (Шухевич, 1997: 146). Софрон Витвицький також зауважує, що чоловічі штани бувають «амарантові», але трапляються й з синього сукна, яке, за уточненнями дослідника, мало фабричне походження (Витвицький, 1993: 45). Серед верхнього одягу (сердак, байбарак) побутував і сукняний «темночервоний крашенек». (Шухевич, 1997: 146). Етнограф С. Витвицький також зазначає, що «короткий сердак ... завжди пунцово-амарантового кольору ... вишиваний синіми шнурками». (Витвицький, 1993: 46). Червоного кольору були й суконні онучі. Святкова ноша гуцулів включала пошиті з грубого сукна також червоного кольору «капці з холявкою». Як зазначає В. Шухевич, «верх онучи капців убуває мущина» червоні постолі. Червоного кольору «капчурі» та «червоні заклебучені постолі» носили і жінки (Шухевич, 1997: 151). За спостереженнями С. Витвицького, гуцульські капчурі також «амарантового» кольору, хоч бувають білі «чи й жовтаві» (Витвицький, 1993: 46). З сукна червоного кольору виготовляли зимові шапки-клепані. Інший різновид чоловічих зимових головних уборів – «шлик» – також «має дно з червоного сукна». З червоного сап'яну виготовляли й ремінець, який фіксував чорну кресаню на підборідді (Шухевич, 1997: 154).

Одружені жінки поверх білого чепця завивали голову «у черлену» або чорну «писану» куповану хустку. У скоромні дні, окрім чепця, жінки ще завивали перемітку, поверх якої все одно одягали квітчасту хустину червоного кольору. Червону хустку як атрибут жіночого святкового одягового комплексу кріпили й на поясі, з-під якого вона звисала вздовж запаски (Шухевич, 1997: 159).

Активно червоний колір використовували й у виготовленні різних аксесуарів. Так, червону вовняну волічку заплітали в коси незаміжніх дівчат. Щоб заплетені коси довше трималися, їх прив'язували вверху гарасівкою також червоного кольору. До святкового жіночого вбрання належала й ткани з червоної вовни «дзьобня», яку, як зауважує В. Шухевич, жінки носили, накидаючи по діагоналі через праве плече («через плечі перевішена у лівий бік») (Шухевич, 1997: 149 – 161).

Одним з домінуючих червоний колір був і в декоруванні одягу. Зокрема, аплікацією зубчастих

мотивів, вирізаних з сап'яну червоного кольору, декорували передні частини («грідушки»), спинку й бокові клини жіночих і чоловічих кептарів, їх краї обшивали «червоним волічковим шнуром». По краях й конструктивних швах верхній одяг декорували червоними й чорними шнурами, а перед виробу – червоними гудзиками, виготовленими з волічки, і червоними дармовисами (Шухевич, 1997: 148).

Характеризуючи одягові вишивки, Е. Кольбенгаєр також зауважує, що «Гуцули любуються в червоній красці», вона домінує серед поліхромії вишитих візерунків жіночих, особливо святкових сорочок (Кольбенгаєр, 1912).

Окрім художньо-естетичного значення, червоний колір у народному одязі гуцулів відігравав і важливу символічну роль. Так, під час посту, за спостереженнями В. Шухевича, дівчата не заплітали червоної волічки в коси, а жінки поверх білої перемітки не одягали червону хустку.

Важливою була роль червоного кольору й у віруваннях гуцулів. У тексті заклинання проти зурочень кількості надоїв молока в маржини, який дослідник записав зі слів респондентки Анни Вардзарючки з Космача, основна увага загострюється на прикметнику «черлений» (червоний), який вживається перед кожним використаним іменником, зокрема й на позначення одягових компонентів: «З черленого потопа вийшов черлений чоловік у черленій ...» (-ім, -их, -ому) «шыйпці», «сердаку», «гачах», «постоліх», «волоках», «онучах», «ремени», «сорочці», «шальку», «рукавицях», «кресани». Волічку також червоного кольору супроти зурочень прив'язували до хвоста овець та корів.

У художній системі гуцульського народного одягу другої половини ХІХ століття домінуючий червоний колір був представлений різними відтінками: від яскравого оранжево-червоного до темного червоно-фіолетового.

Так, С. Витвицький зауважує, що навіть «буденне вбрання гуцулів кольору червоно-амарантового чи, скоріше, пурпурного» (Витвицький, 1993: 12). Амарантовий – називають відтінок бордового, як колір суцвіття щиріці або амаранта (*Amaranthus*), для нього характерний відблиск фіолетової барви. Також етнограф для уточнення відтінку червоного кольору використовує термін «пунцовий» (від польського *ropowu* (світло-червоний), французького *ropseau* (яскраво-червоний)).

Еріх Кольбенгаєр, описуючи способи утворення хроматичних барвників, для характеристики кольорних відтінків червоного використовує ще й термін «краска помаранчева» (Кольбенгаєр, 1912).

Натомість В. Шухевич для позначення відмінностей кольору користується термінами «темночервоний», або ж «червоніший», що в більшій мірі пояснює рівень світлості чи насиченості відтінку, але не визначає якісні характеристики пігменту в бік оранжевого чи фіолетового. Терміни, які визначають рівень світлості кольору, а саме «яснішу чи темнішу», дослідник використовує й при описі способу забарвлення пряжі синім кольором (Шухевич, 1997: 146 – 181).

Для фарбування власноруч виготовленого сукна, з якого шили одяг гуцули, використовували природні барвники, варіанти утворення окремих з яких гідні подиву (Кольбенгаєр, 1912: 10–11). Це ж стосується й матеріалів, якими оздоблювали вбрання, про що Володимир Шухевич зауважує: «Гуцульська челядь уживає до шиття ниток, які сама упряде», а їх «крашене ... належить до звичайних занять Гуцулів» (Шухевич, 1997: 179–181).

Червону, найбільш використовувану в народному гуцульському одязі барву, виготовляли двома способами. У першому основою були комаха червець (кошеніль), яку гуцули називали «черчета», та корінь столового буряка (Шухевич, 1997: 180). Суміш з кошенілі й природних галунів розчиняли в кип'ятку з червоних буряків. При фарбуванні галуни виконували роль протрави. У такому розчині стійкого червоного пігменту замочували сукно чи нитки й витримували, помішуючи впродовж однієї години, а далі висушували. Важливо, що виготовлену цим способом червону фарбу використовували для забарвлення білого сукна.

Іншим способом у червоний колір фарбували білу вовняну пряжу. Він передбачав два етапи: спочатку сировину занурювали в жовтий барвник, а опісля – у киплячий розчин червоної фарби, яку виготовляли з замоченої у воді сухої суміші трави материнки й листя дикої яблуні. Далі червоний пігмент, як і в першому варіанті, варили в розчині з буряків. Саме таким способом досягали різних за світлістю, насиченістю та кольорним тоном відтінків червоного, які Софрон Витвицький називає «пунцовими» (Витвицький, 1993). Польський етнограф Ізидор Коперницький, описуючи систему декорування космацьких, верховинських кептарів, вказує на, окрім зеленого, й «*czergwonej*» та «*pomarańczowej*» (Kopernicki, 1889: 27). Це також засвідчує, що в процесі фарбування гуцули досягали тональної варіативності відтінків між жовтим та червоним кольорами. Еріх Кольбенгаєр поруч з описом утворення червоного барвника наводить спосіб досягнення «помаранчевої краски» на основі листя і цвіту верби (Кольбенгаєр, 1912: 10).

Способами почергового занурювання пряжі в жовту, а потім у синю фарби досягали й різних відтінків зеленого кольору, про що говорить В. Шухевич, описуючи особливості виготовлення природних барвників на теренах Гуцульщини (Шухевич, 1997: 181). Важливо, що йдеться не про світлісні характеристики зелених відтінків, а про їх колірну наближеність до жовтого чи до синього. Звідси маємо широкий спектр зелених кольорів – від зелено-жовтого до синьо-зеленого. Еріх Кольбенгаєр також зазначає, що деякі барви утворювали методом «подвійного крашене», а саме «зелену, леліову, буру і т. д.». Для утворення «леліового» кольору спочатку пряжу фарбували в червоний, а опісля занурювали в синій барвник. (Кольбенгаєр, 1912)

Гідними захоплення є вміння й художньо-естетичні відчуття народу, який, не маючи мистецької освіти, зумів винайти способи змішування відповідних фарб задля досягнення широкого спектру колірних тонів. Адже саме від змішування двох (жовтий – червоний, жовтий – синій, червоний – синій) з трьох основних кольорів утворюється додатковий (зелений, оранжевий, фіолетовий), який залежно від наближеності до першого чи другого має відповідну варіативність колірних тонів: від жовто-оранжевих до червоно-оранжевих; від жовто-зелених до синьо-зелених; від червоно-фіолетових до синьо-фіолетових.

Ближче до межі XIX – XX століть використання гуцулами природних ресурсів для фарбування матеріалів в домашніх умовах поволі зменшувалось, причиною чого став розвиток текстильної промисловості й доступність зразків фабричного виготовлення (Никорак, 2001: 264 – 67). У верховинських селах, які в силу географічного

розташування були більш віддаленими від торгівельних центрів, традиція фарбування власноруч виготовленими природними барвниками зберігалася довше.

Висновки. Отже, поліхромність як основна художня ознака гуцульського строю, яка міцно укорінилася в сприйнятті його сучасним українським суспільством, мала місце вже в другій половині XIX століття, що засвідчив аналіз першоджерел – спостережень, записаних тогочасними дослідниками матеріальної культури Гуцульщини.

Серед найбільш використовуваних в одязі був червоний колір і що важливо – різних його колірних відтінків, які досягалися завдяки властивостям природної сировини та особливостям фарбувальних процесів. Інколи для виготовлення одягових компонентів використовували синю барву з різними її тональними варіантами.

Червоний колір активно застосовували й в системі декорування одягу – вишивці, аплікації, обшиванні шнурками тощо. Для оздоблення вбрання вищезазначеними техніками поруч з відтінками червоного використовували матеріали фарбовані жовтими, зеленими та синіми барвниками.

Відзначаємо, що в поліхромії вишитих композицій Гуцульщини другої половини XIX століття вище названі кольори представлені різними ступенями світлості й наближеності до первинних барв. Технологічно їх утворення відбувалося завдяки поетапності фарбування барвниками середнього контрасту та регулюванням часу перебування матеріалу у розчині фарби.

Важливо, що природні барвники та особливості процесів їх виготовлення сприяли стійкості кольорів пофарбованих тканин, ниток незалежно від впливу на них природно-кліматичних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан М. Стельмащук Г. Народне вбрання Гуцульщини в контексті українського національного строю. Історія Гуцульщини / за ред. М. Домашевського. Т. VI. Львів: Логос, 2001. С. 297 – 334.
2. Білан М., Стельмащук Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 325 с.
3. Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. Київ, 1976. 140 с.
4. Бурчинська Л. Український народний одяг. Торонто – Філадельфія, 1992. 310 с.
5. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / пер., пердм., примітки М. Васильчука. Надвірна: Світ, 1993. 94 с.
6. Гургула І. Народне мистецтво Західних областей України. Київ: Мистецтво, 1966. 77 с.
7. Дмитрук І. Матеріальна культура гуцулів у польських етнографічних дослідженнях другої половини XIX – першої половини XX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2008. С. 525–531.
8. Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка: західні області УРСР. Київ, 1988. 190 с.
9. Кольбенгаєр Е. Взори вишивок домашнього промислу на Буковині. Відень, 1912. 121 с.
10. Матейко К. Український народний одяг. Київ, 1977. 205 с.
11. Никорак О. З історії розвитку ткацтва Гуцульщини (кін. XIX – XX ст.). Історія Гуцульщини / за ред. М. Домашевського. Т. VI. Львів: Логос, 2001. С. 262 – 296.
12. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ, 2005. 400 с.

13. Семчук Л. Я. Одягова вишивка Гуцульщини. *Мистецтвознавство '10*. Львів, 2010. С.155–168.
14. Шухевич В. О. Гуцульщина. Репринтне відтворення тексту 1899 року. Ч. 1–2. Снятин, 1997. 350 с.
15. Kopernicki I. O góralach ruskich w Galicji. Krakow: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1889. 34 s.

REFERENCES

1. Bilan M., Stelmashchuk H. Narodne vbrannia Hutsulshchyny v konteksti ukrainskoho natsionalnoho stroiu [Hutsul folk clothing in the context of the Ukrainian national costume]. *Istoriia Hutsulshchyny / za red. M. Domashevskoho*. T. VI. Lviv: Lohos, 2001. S. 297 – 334. [in Ukrainian].
2. Bilan M., Stelmashchuk H. Ukrainskyi strii [Ukrainian costume]. Lviv: Feniks, 2000. 325 s. [in Ukrainian].
3. Boltarovykh Z. Ukraina v doslidzhenniakh polskykh etnografiv XIX st. [Ukraine in the research of Polish ethnographers of the XIX century]. Kyiv, 1976. 140 s. [in Ukrainian].
4. Burachynska L. Ukrainskyi narodnyi odiah [Ukrainian folk clothing]. Toronto – Filadelfia, 1992. 310 s. [in Ukrainian].
5. Vytvytskyi S. Istorychnyi narys pro hutsuliv [Historical essay about the Hutsuls] / per., perdm., pryitky M. Vasylychuka. Nadvirna: Svit, 1993. 94 s. [in Ukrainian].
6. Hurhula I. Narodne mystetstvo Zakhidnykh oblasteri Ukrainy [Folk art of the Western regions of Ukraine]. Kyiv: Mystetstvo, 1966. 77 s. [in Ukrainian].
7. Dmytruk I. Materialna kultura hutsuliv u polskykh etnografichnykh doslidzhenniakh druhoi polovyny XIX – pershoi polovyny XX st. [Hutsul material culture in Polish ethnographic studies of the second half of the XIX - first half of the XX century]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 17: Ukrainsko-polsko-biloruske susidstvo: XX stolittia / NAN Ukrainy, Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakivycha. Lviv, 2008. S. 525–531. [in Ukrainian].
8. Zakharchuk-Chuhai R. Ukrainska narodna vyshyvka: zakhidni oblasti URSR [Ukrainian folk embroidery: western regions of the USSR]. Kyiv, 1988. 190 s. [in Ukrainian].
9. Kolbenhaier E. Vzory vyshyvok domashnoho promyslu na Bukovyni [Samples of home embroidery in Bukovyna]. Viden, 1912. 121 s. [in Ukrainian].
10. Mateiko K. Ukrainskyi narodnyi odiah [Ukrainian folk clothing]. Kyiv, 1977. 205 s. [in Ukrainian].
11. Nykorak O. Z istorii rozvytku tkatstva Hutsulshchyny (kin. XIX – XX st.) [From the history of weaving Hutsul region (late XIX - XX centuries)]. *Istoriia Hutsulshchyny / za red. M. Domashevskoho*. T. VI. Lviv: Lohos, 2001. S. 262 – 296. [in Ukrainian].
12. Selivachov M. Leksykon ukrainskoi ornamenti (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia) [Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, stylistics, typology)]. Kyiv, 2005. 400 s. [in Ukrainian].
13. Semchuk L. Ya. Odiahova vyshyvka Hutsulshchyny [Clothing embroidery of the Hutsul region]. *Mystetstvoznnavstvo '10*. Lviv, 2010. S.155–168. [in Ukrainian].
14. Shukhevych V. O. Hutsulshchyna [Hutsul region]. Repryntne vidtvorennia tekstu 1899 roku. Ch. 1–2. Sniatyn, 1997. 350 s. [in Ukrainian].
15. Kopernicki I. O góralach ruskich w Galicji [About the Ruthenian highlanders in Galicia]. Krakow: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1889. 34 s. [in Polish].